

**Księgozbiór przedwojenny ze zbiorów
Państwowej Szkoły Muzycznej im. F. Chopina w Olsztynie**

Jednym z elementów życia społecznego, które zaczęło rodzić się na nowo na Warmii i Mazurach w 1945 r. była kultura – zaczął działać olsztyński teatr, wkrótce także kino, rozwijało się życie muzyczne. W tych tużpowojennych warunkach nie było łatwe uruchamianie pierwszych placówek i instytucji. Nie było również łatwe zdobycie zaplecza niezbędnego do ich działalności.

Il. 1. Mirosław Dąbrowski. Zbiory PSM

Początki życia muzycznego w powojennym Olsztynie związane są działalnością Mirosława Dąbrowskiego, który został oddelegowany do pracy w Wydziale Kultury Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. Tak wspominał trudne początki życia muzycznego w Olsztynie:

„...teraz po 30 latach trudno jest wyobrazić sobie, jak można było w zniszczonym Olsztynie, w prymitywnych warunkach myśleć o koncertach, o powołaniu do życia szkoły muzycznej, nie mając lokalu, ani instrumentów, ani kadry, ani muzyków, pedagogów, tym bardziej wiosną, 45-go roku próby działalności muzycznej wydawały się co najmniej naiwnym romantyzmem”¹.

Dąbrowski uważał za konieczne utworzenie szkoły, ponieważ to jego zdaniem mogłoby ściągnąć do Olsztyna muzyków i pedagogów. Niedługo po jego przyjeździe w Olsztynie pojawiła się

¹ M. Dąbrowski, *Wspomnienia z początków życia muzycznego w Olsztynie*, [Warszawa] 1975 r., rkps., zbiory Instytutu Północnego im. W. Kętrzyńskiego (dalej: IPWK), sygn. R-654, k. 1. O początkach życia muzycznego w Olsztynie po 1945 r. zob. tenże, *Olsztyńskie wspomnienia muzyczne z lat 1945–1948*, Olsztyn 1980 oraz *Moje muzyczne przygody. Wspomnienia*, Poznań 1993. Na temat szkoły muzycznej zob. *Nasz muzyczny życiorys*, red. J. B. Lewandowski i in., Olsztyn 2015.

Izabella Garginowicz oraz Jadwiga Sukiennicka, które nazywał bezdomnymi pianistkami. W lipcu 1945 r. powstało Towarzystwo Muzyczne w Olsztynie, zorganizowano również pierwsze imprezy muzyczne. Poza Olsztynem działały w tym czasie cztery zespoły „grające po kawiarniach”.

Do 1 stycznia 1948 r. organizatorem szkoły było Towarzystwo Muzyczne, potem prowadził ją Wojewódzki Związek Samorządowy². Od stycznia 1949 r. organizatorem szkoły był Zarząd Miejski. Odtąd była to Miejska Niższa i Średnia Szkoła Muzyczna. W związku z objęciem jednego ze stanowisk w Ministerstwie Kultury przez Mirosława Dąbrowskiego, nowym dyrektorem szkoły została Izabella Garginowicz³. W 1950 r. olsztyńska placówka została przekształcona w szkołę państwową⁴.

Dzięki staraniom Mirosława Dąbrowskiego 1 września 1945 r. powstała w Olsztynie szkoła muzyczna. Pierwszy nabór ogłoszono w lipcu 1945 r. Władze optymistycznie spodziewały dużego zainteresowania⁵. Uroczystą inauguracją kilka dni później, po egzaminach, zaplanowanych na 3 i 4 września⁶. Do pierwszej klasy przyjęto wówczas około 100 uczniów⁷. Po roku nauki pierwszy koncert uczniów odbył się na zakończenie roku w czerwcu 1946 r.⁸

Warunki lokalowe

Mirosław Dąbrowski musiał pokonać wiele trudności. Najważniejszą z nich było uzyskanie zgody na utworzenie szkoły, a następnie pozyskanie budynku na jej siedzibę. W odpowiedzi na jego starania od władz lokalnych usłyszał: „Teraz ważniejszy jest chleb niż dylu dylu”⁹. Tego zdania nie był na szczęście Jakub Prawin, pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski, z zamiłowaniem meloman, który na siedzibę szkoły przydzielił nieprzypadkowo budynek przy obecnej ulicy Nowowiejskiego 10

² Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Urząd Wojewódzki (dalej: UW), sygn. 391/2028, k. 90, Protokół z kontroli Najwyższej Izby Kontroli z dnia 14 września 1950 r.

³ APO, UW, sygn. 391/2008, k. 103, Sprawozdanie z działalności Szkoły Muzycznej w Olsztynie za I kwartał 1949 r.

⁴ APO, UW, sygn. 391/2028, k. 90, Protokół z kontroli Najwyższej Izby Kontroli z dnia 14 września 1950 r.

⁵ APO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, sygn. 390/217, k. 16, Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki UP do Ministerstwa Kultury i Sztuki za miesiąc lipiec 1945 r.

⁶ „Wiadomości Mazurskie”, 1–2.09.1945 r., nr 14, s. 2.

⁷ Trudno określić ilu było kandydatów do szkoły oraz w jakich warunkach przeprowadzono egzaminy. Mirosław Dąbrowski tak wspomina pierwsze egzaminy: „usiłowaliśmy celebrować je z powagą i pewną pedagogiczną surowością a w gruncie rzeczy mieliśmy ochotę skakać z radości na widok tyłu jasných i ciemnych dzieciennych główek z kokardami we włosach...” – M. Dąbrowski, *Wspomnienia z początków życia muzycznego*, k. 4.

⁸ Kazimierz Reczyński, ówczesny naczelnik Wydziału Kultury Urzędu Pełnomocnika Rządu RP, ocenił wydarzenie jako mało interesujące „jak wszystkie imprezy tego rodzaju”. – APO, sygn. 391/2008, k. 17, Pismo Wydziału Kultury Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski do Ministerstwa Kultury z dnia 15 lipca 1946 r.

⁹ *Nasz muzyczny życiorys*, s. 9, 10.

(przedwojenna ulica Jägerstrasse, była to ulica Myśliwiecka)¹⁰. Przed wojną mieściła się w nim szkoła muzyczna.

Il. 2 Siedziba szkoły muzycznej w Olsztynie przy ul. Nowowiejskiego 10. Zbiory PSM

Il. 3 Siedziba szkoły muzycznej w Olsztynie przy ul. Nowowiejskiego 10 (wnętrze). Zbiory PSM

Według relacji Dąbrowskiego budynek był „w stanie dewastacji, wprost nie do użytku”¹¹. Po kilku latach działalności stan budynku określano jako dobry, zagrożony jednak podmyciem przez płynącą w pobliżu rzekę Łynę. W związku z tym, że umieszczono w nim dwie szkoły – niższą i

¹⁰ Mirosław Dąbrowski wspominał: „Mam już domek na szkołę muzyczną, otoczony ładnym placem, w dobrym punkcie, w pobliżu śródmieścia, a nie na hałaśliwej ulicy. Niestety piwnice tego malowniczego domku zalane są wodą. Wypompować nie ma czym, trzeba całymi godzinami i dniami wynosić wodę kubłami. Z początku nikogo nie było do pomocy, musiałem to robić sam. Powoli doprowadziło to do osuszenia domku i usunięcia nieprawdopodobnego gnojowiska końsko-ludzkiego wewnątrz. Okna zostały oszklone, drzwi zamknięte i wkrótce pierwszy fortepian sprowadzony. Okazało się, że trudności były jeszcze poważniejsze. Po paru dniach nie było ani szyb, ani fortepianu, ani dozorczy...” – M. Dąbrowski, M. Dąbrowski, *Wspomnienia z początków życia muzycznego*, s. 2.

¹¹ Kronika Państwowej Szkoły Muzycznej w Olsztynie (dalej: PSM) 1945–1960, t. 1, zbiory PSM, s. 1.

wyższą szkołę muzyczną – brakowało miejsca. Przez trudności lokalowe, do nauczania wykorzystywano również gabinet dyrektora. Aby zapowiedzieć problem lokalowym, zajęcia odbywały się w domu przy ulicy Artyleryjskiej 3 (przedwojenna nazwa Am Kupferwagen, po wojnie ulica Pionierów, obecnie Natalii Żarskiej)¹². Budynek, należący przed wojną pastora do ewangelickiego Wilhelma Fingera¹³, został przyznany szkole jako lokal mieszkalny dla kadry nauczycielskiej.

Il. 4. Budynek przy ulicy Pionierów 3. Zbiory PSM

Wyposażenie szkoły

Pomimo, że na siedzibę przejęto budynek, w którym przed wojną mieściła się placówka muzyczna o tym samym profilu działalności, wyposażenie szkoły było początkowo bardzo skromne. Praca w Urzędzie Pełnomocnika Rządu, a następnie Urzędzie Wojewódzkim, umożliwiła Dąbrowskiemu działania mające na celu gromadzenie instrumentów w Olsztynie oraz na terenie Warmii i Mazur. Już w czerwcu 1945 r. udało się zabezpieczyć dwa fortepiany na potrzeby przyszłej szkoły muzycznej¹⁴. W 1945 r. szkoła posiadała tylko dwa fortepiany, pięć pianin oraz jedną fisharmonię¹⁵.

Pierwsze imprezy muzyczne

Nieodłączną częścią życia muzycznego w powojennym Olsztynie były koncerty muzyczne. Pierwsze wydarzenie zostało zorganizowane przez Towarzystwo Muzyczne 9 września 1945 r. W

¹² APO, UW, sygn. 391/2028, k. 95, Protokół z kontroli Najwyższej Izby Kontroli z dnia 14 września 1950 r.

¹³ Einwohnerbuch Allenstein 1938. Hrsg. Nach amtlichen Unterlagen in Verbindung mit dem Einwohnermeldeamt der Stadt Allenstein, Allenstein 1938, s. 221.

¹⁴ APO, UP, sygn. 390/217, k. 2, 3, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury i Sztuki w Olsztynie za okres 12.05–1.06.1945 r.

¹⁵ Kronika PSM, s. 5.

teatrze im. S. Jaracza odbył się wówczas koncert muzyki polskiej. Wystąpili Izabela Garglinowicz, Jadwiga Sukiennicka oraz gościnnie Jerzy Sergiusz Adamczewski¹⁶.

Po utworzeniu Biura Koncertowego w Olsztynie, odpowiadało ono za organizację koncertów – także poza Olsztynem. Pierwsze koncerty poza stolicą województwa odbyły się w Ostródzie i Lidzbarku. W grudniu 1945 r. odbył się wieczór kolęd. Wystąpiły m.in. Izabela Garglinowicz i Hanna Kassube oraz po raz pierwszy swoje umiejętności publicznie zaprezentowali uczniowie szkoły muzycznej. Po pierwszym roku nauki zorganizowano także występ uczniów szkoły muzycznej (w czerwcu 1946 r.).

Koncerty odbywały się w tym samym budynku, w którym mieszkali nauczyciele szkoły muzycznej przy ulicy Pionierów 3. W znajdującej się tam siedzibie Klubu Towarzyskiego znajdowała się sala, w której mogło pomieścić się 200 osób. W grudniu 1945 r. lokal został przekazany Wojewódzkiej Radzie Narodowej, przez co miasto straciło jedyną salę koncertową¹⁷. Sala w teatrze była zbyt duża i także nie za bardzo dostępna – organizowano w niej koncerty muzyki rozrywkowej. Wreszcie Dąbrowskiemu udało się wynająć salę w kinie Polonia. Koncerty kameralne odbywały się w Szkole Muzycznej przy ulicy Nowowiejskiego 10.

Biblioteka Szkoły Muzycznej

Zapleczem dla kształcenia muzyków była biblioteka, w której gromadzono zbiory muzyczne. Zanim powstało Towarzystwo Muzyczne i szkoła muzyczna, zabezpieczone muzykalia gromadził Wydział Kultury Urzędu Pełnomocnika Rządu¹⁸. Pierwsza wzmianka o gromadzeniu zbiorów i tworzeniu biblioteki muzycznej pojawiła się już w pierwszym sprawozdaniu do Ministerstwa Kultury i Sztuki z działalności Wydziału za okres od 12 do 31 maja 1945 r., a więc akcja zabezpieczania muzykaliów rozpoczęła się tuż po przyjeździe Mirosława Dąbrowskiego¹⁹.

¹⁶ „Koncert zaczął się w niebывалym tłoku. Wojskowi i cywile, młodzi, starsi, pionierzy z różnych stron kraju, stosunkowo mało kobiet, ale hałaśliwe i piskliwe. Niestety z przerażeniem słyszałem jakieś pijackie głosy. Pianistka [Jadwiga Sukiennicka] grała poloneza Chopina, potem Balladę g-moll, ale zrobił się taki harmider na sali, że subtelne fragmenty ballady zginęły zupełnie. Znowu dał się słyszeć pijacki głos. Raptem stało się coś przedziwnego. Pianistka grzmotnęła w klawisze z całej siły obiema rękami, wstała od fortepianu i krzyknęła do publiczności: »Proszę o ciszę przez szacunek nie do mnie, a dla Chopina!« [...] Publiczność uciszyła się zupełnie, nawet pijacy [...] Zdałem sobie sprawę, że koncert zrobił złe wrażenie. Program był za poważny, zbyt kameralny, nie dopasowany do dużej sali i masowego charakteru audytorium. Fiasko. Na drugi raz nikt tu nie przyjdzie?». – M. Dąbrowski, *Olsztyńskie wspomnienia muzyczne*, s. 34.

¹⁷ APO, UP, sygn. 390/217, k. 55, Sprawozdanie Departamentu Muzyki UP za miesiąc grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r.

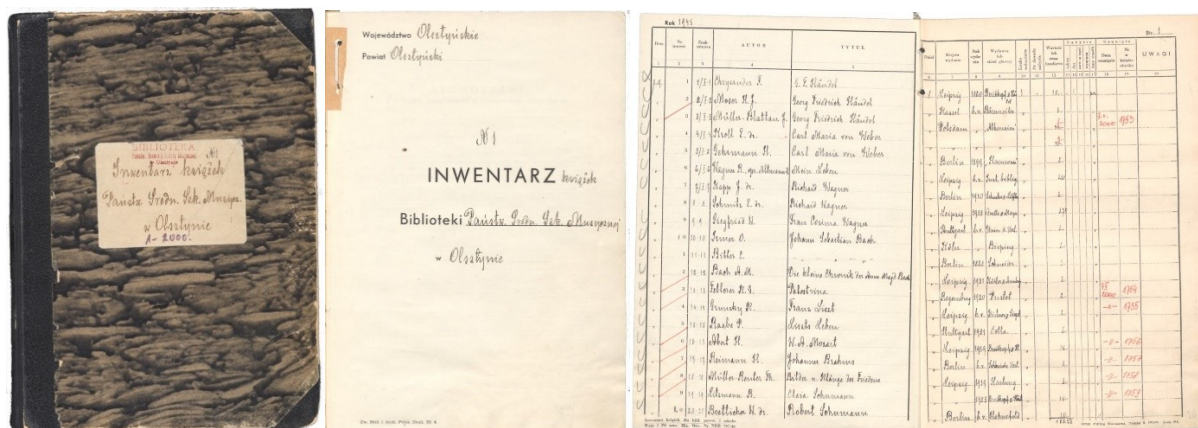
¹⁸ APO, UP, sygn. 390/217, k. 8, Sprawozdanie Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski do Ministerstwa Kultury i Sztuki za czerwiec 1945 r.

¹⁹ APO, sygn. 390/217, k. 3, Sprawozdanie Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski do Ministerstwa Kultury i Sztuki za okres od 12 do 31 maja 1945 r. Należy podkreślić, że Mirosław Dąbrowski działał bardzo dynamicznie, o czym świadczy fakt, że jeszcze w maju 1945 r. rozpoczął się remont budynku przeznaczonego na szkołę muzyczną. – Tamże.

W lipcu 1945 r. Jan Grabowski pełniący funkcję naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Pełnomocnika Rządu przekazał księgozbiór stanowiący podwaliny dla będącej w organizacji biblioteki szkoły muzycznej²⁰. Zbiory należały początkowo do Towarzystwa Muzycznego w Olsztynie. W IV kwartale 1946 r. Biblioteka liczyła ponad 1000 woluminów i według Jana Grabowskiego była „jedną z najbogatszych w Polsce”²¹. Po upaństwowieniu szkoły w 1950 r. bibliotekę przejęła Państwowa Średnia Szkoła Muzyczna.

Jak już wspomniano na siedzibę szkoły przeznaczono budynek przedwojennego schroniska młodzieżowego, w której w 1941 r. powstała Städtische Musikschule. Po przydzieleniu budynku, w siedzibie szkoły – poza instrumentami – zachowała się także zbiory, w tym m.in. kolekcja nut, które „walały się po dawnych klasach”²². „Czarna od brudu” Jadwiga Sukiennicka, którą na przyjazd do Olsztyna bardzo namawiał ówczesny dyrektor, porządkowała książki i nuty w Bibliotece²³. Część zbiorów stanowiły książki zabezpieczone przez Mirosława Dąbrowskiego ze spalonej przedwojennej biblioteki miejskiej. Zabezpieczał także kolekcje prywatne oraz asortyment muzyczny księgarni, które uległy zniszczeniu.

Do dziś zachowały się dwa inwentarze, pierwszy – książkowy, drugi to inwentarz nut. Do września 1950 r. w inwentarzu książkowym zainwentaryzowano 552 woluminy, były to „książki przeważnie poniemieckie nieocenione [...] Od zapisu 458–550 księgi o treści ideologicznej, pochodzące z zakupu Komitetu Rodzicielskiego dla personelu nauczycielskiego, pomocne dla szkolenia”²⁴.

II. 5. Inwentarz książek

²⁰ APO, UP, sygn. 390/217, k. 16, Sprawozdanie Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski za lipiec 1945 r.

²¹ AP, UW, sygn. 391/2028, k. 2, 3, Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie za okres od 1.03 do 1.10.1946 r.

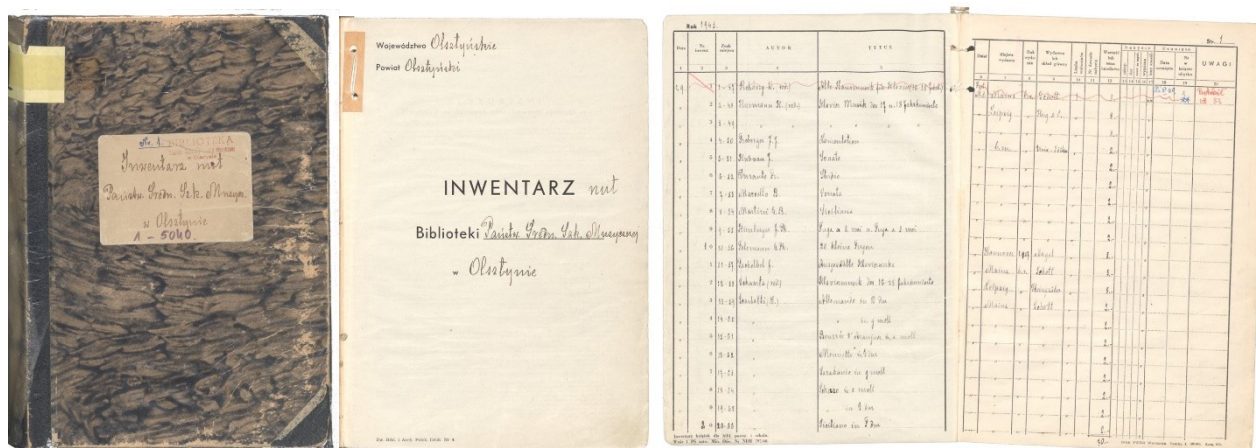
²² M. Dąbrowski, *Olsztyńskie wspomnienia muzyczne*, s. 68.

²³ Kronika PSM, s. 2.

²⁴ APO, UW, sygn. 391/2028, k. 98, 99, Protokół z kontroli Najwyższej Izby Kontroli z dnia 14 września 1950 r.

W drugim inwentarzu wpisywano nuty. W 1950 r. kolekcja nut liczyła 3030 pozycji²⁵:

- 1) nuty na fortepian – 1225 pozycji,
- 2) nuty na wiolonczele – 58 pozycji,
- 3) nuty na skrzypce – 605 pozycji,
- 4) nuty na orkiestrę salonową – 76 pozycji,
- 5) nuty na organy – 61 pozycji,
- 6) nuty na altówkę – 14 pozycji,
- 7) nuty na różne instrumenty dęte – 160 pozycji,
- 8) nuty na partytury – 263 pozycji,
- 9) nuty do śpiewu – 568 pozycji.

Il. 6. Inwentarz nut

Spośród 3582 (552 woluminy i 3030 nut) zgromadzonych do września 1950 r. zbiorów, zachowało się do dziś 1315 jednostek inwentarzowych, w tym 1106 woluminów z nutami i 209 książek.

Większość książek i nut wydana była w języku niemieckim. W języku polskim niewielka część – były to wydawnictwa od roku 1945 do 1950. Jeżeli chodzi o tematykę książek, znaczną część stanowią biografie artystów (Georg Friedrich Händel, Carl Maria Weber, Richard Wagner – Jan Sebastian Bach, Kronika Anny Magdaleny Bach, Ferenc Liszt, W.A. Mozart, Robert Schuman, Georg Schuman, Karl Ditters von Dittersdorf, Albert Lortzing, Johann Straus i in.). Są także książki z zakresu historii muzyki, podręczniki oraz leksykony.

Proweniencja

²⁵ Ibidem.

Badania proveniencyjne nad największą kolekcją wydawnictw muzycznych z XIX i I połowy XX wieku, zachowanych do dziś w Państwowej Szkole Muzycznej im. Fryderyka Chopina pozwoliły ustalić strukturę proveniencyjną zbioru. W przeważającej liczbie zachowanych woluminów znajdują się znaki własnościowe przedwojennych właścicieli. W objętej badaniami kolekcji muzycznej znajdują się trzy typy znaków własnościowych – pieczętki, naklejki oraz zapisy odręczne. Spośród 1315 woluminów, 349 nie posiada żadnego znaku własnościowego, 966 woluminów – tak (73,5 %). Głównie są to instytucje takie jak, jak biblioteki, księgarnie, a także antykwariaty. Są także ślady księgozbiorów instytucji wyznaniowych. W niewielkiej liczbie woluminów odnotowano zapisy odręczne (37) oraz prywatnych właścicieli (18). Spośród przedwojennych instytucji najczęściej wystąpiło znaków własnościowych należało do instytucji związanych z przedwojennym Olsztynem – 781 woluminów, czyli prawie 60%.

Struktura proveniencyjna kolekcji muzykaliów

I. Znaki proveniencyjne właścicieli zbiorów muzycznych z terenu Prus Wschodnich (831 woluminów)

I. 1. Olsztyn

1. szkoły

2. biblioteki

3. instytucje związane z obrotem książką

4. sklepy muzyczne

5. urzędy

6. instytucje wyznaniowe

7. właściciele prywatni

I. 2. spoza Olsztyna

1. biblioteki

2. instytucje związane z obrotem książką

3. właściciele prywatni

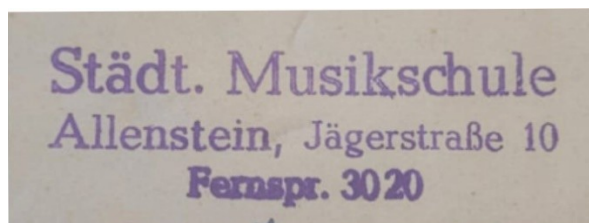
II. Znaki proveniencyjne właścicieli zbiorów muzycznych spoza Prus Wschodnich

1. instytucje związane z obrotem książką

2. sklepy muzyczne

3. właściciele prywatni

Miejska Szkoła Muzyczna w Olsztynie (Städtische Musikschule Allenstein)

II. 7. Städtische Musikschule Allenstein

Najważniejszą z punktu widzenia historii przedwojennego szkolnictwa w Olsztynie była Miejska Szkoła Muzyczna w Olsztynie. Spośród wszystkich woluminów (1315 jednostek inwentarzowych), w 96 znajduje się pieczętka szkoły (w czterech książkach oraz w 91 w nutach), co stanowi ponad 7% zachowanych zbiorów.

Siedzibą szkoły muzycznej utworzonej w Olsztynie w 1945 r. był budynek przy ulicy ówczesnej Myśliwieckiej 10 (przedwojenna Jägerstrasse, obecnie Nowiejskiego). Został wybudowany w 1909 r. przez Wilhelma Sperla, właściciela olsztyńskiego młyna (willa Sperla). W 1929 r. budynek kupiła gmina miejska i utworzyła w nim schronisko młodzieżowe (Jugendherberge). Następnie w 1941 r. budynek stał się siedzibą Miejskiej Szkoły Muzycznej²⁶.

W 1941 r. Szkołę Muzyczną założył nadburmistrz Olsztyna Fritz Schiedat. Jej dyrektorem został Arnold Klesse²⁷, który pełnił funkcję dyrektora muzycznego miasta²⁸. Na jej siedzibę przeznaczono schronisko młodzieżowe (Jugendherberge) działające w Olsztynie od lat 20-tych XX w.²⁹.

Szkoła była dobrze wyposażona w instrumenty muzyczne. Uczniowie prezentowali swoje umiejętności podczas koncertów organizowanych na Zamku oraz w auli Państwowego Gimnazjum³⁰. Niestety nie wiadomo, jaki zbiór muzykaliów znajdował się w Städtische Musikschule przed zakończeniem wojny.

Miejska Biblioteka Muzyczna w Olsztynie (Städtische Musikbücherei Allenstein)

²⁶ Ekspertyza historyczno-konserwatorska rozbudowy budynku położonego przy ul. Nowowiejskiego 10 w Olsztynie, zbiory Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie (dalej: WUOZ), s. 19, 20; Karta biała dla obiektu Willa mieszkalna, ob.[iekt] Hotel Podzamcze, ul. Nowowiejskiego 10, zbiory WUOZ, s. 3.

²⁷ A. Funk, *Geschichte der Stadt Allenstein von 1348 bis 1943*, Aalen 1955, s. 364–365.

²⁸ Einwohnerbuch Allenstein 1938, s. 84.

²⁹ W 1938 r. w Olsztynie istniało 11 szkół: Staatliches Gymnasium, Kopernikusschule, Luisenschule, Charlottenschule, Biskamrckschule, Eichendorffschule, Hindenburgschule, Horst Wessel Schule, Overbergschule für Knaben, Overbergschule für Mädchen, Hilfsschule, Berufs- und Berufsfachschulen, Landwirtschaftsschule. – Ibidem, s. 3.

³⁰ A. Funk, op. cit., s. 365.

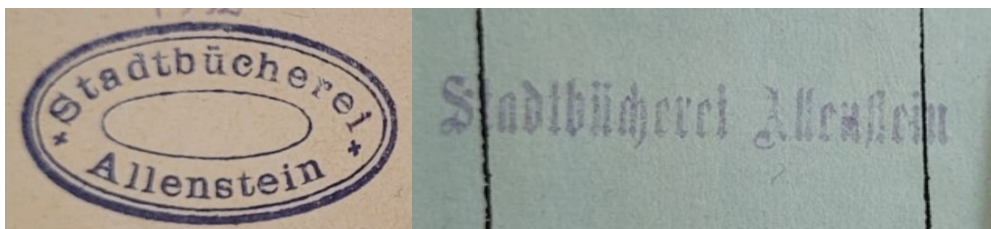

Il. 8. Städtische Musikbücherei Allenstein

Prawie połowa badanych woluminów posiada znaki własnościowe przedwojennej Miejskiej Biblioteki Muzycznej w Olsztynie. Spośród 1315 książek oraz nut, pieczętki tej księżnicy znajdują się w 675 woluminach, co stanowi ponad 50% zachowanej kolekcji.

O Bibliotece Muzycznej istniejącej w Olsztynie niestety nie ma zbyt wielu informacji. O konieczności jej utworzenia pisał w 1938 r. na łamach *Bucherei*. ... Wilhelm Klappe³¹. Książnica muzyczna powstała w Olsztynie dopiero wiosną 1944 roku, o czym wspomina Anton Funk, autor monografii Olsztyna. Pierwotnie miała ona działać w budynku Starego Ratusza, w którym wyodrębniono na zbiory muzyczne trzy pomieszczenia. Ostatecznie Biblioteka została umieszczona w innym lokalu, którego lokalizacji nie udało się ustalić. Jeżeli chodzi o zbiory, to fundamentem Biblioteki było około 1500 nut oraz 500 książek z dziedziny muzyki³².

Biblioteka Miejska w Olsztynie (Stadtbücherei Allenstein)

Il. 9. Stadtbücherei Allenstein

W 58 książkach i nutach znajdują się pieczętki Miejskiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie (Stadtbücherei Allenstein). W 1921 r. miasto otrzymało księgozbiór liczący około 2500 woluminów, który został umieszczony w Starym Ratuszu. Dało to asumpt do utworzenia w Olsztynie miejskiej księżnicy. 14 października 1921 r. Rada Miasta przyjęła uchwałę o utworzeniu biblioteki publicznej w Olsztynie (Stadt- und Volksbücherei). Formalnie instytucja zaczęła funkcjonować od lutego 1923 r.

³¹ W. Klappe, *Vom deutschen Musikbüchereiwesen*, „Die Bücherei. Zeitschrift der Reichsstelle für das Büchereiwesen”, 1938, s. 91.

³² A. Funk, op. cit., s. 378.

Jej działalność nie trwała jednak długo – w 1926 r. Rada Miasta przyjęła uchwałę o utworzeniu Biblioteki Miejskiej³³. Powodem likwidacji dotychczas działającej biblioteki publicznej była konieczność utworzenia w Olsztynie nowoczesnej placówki, która miała spełniać funkcje propagandową. Miała być to największa i najważniejsza biblioteka publiczna w całej prowincji Prusy Wschodnie³⁴.

O tym, jak ważne dla ówczesnych władz było utworzenie nowej biblioteki publicznej świadczy decyzja o rozbudowie Starego Ratusza. Do budynku, w którym mieściła się wówczas szkoła handlowa, dobudowano nowe skrzydło (prace trwały w latach 1927–1928). Na parterze znajdowała się wypożyczalnia, magazyn książek oraz pomieszczenia biurowe, na I piętrze dwie czytelnie: czytelnia gazet (ponad 20 tytułów) oraz czytelnia czasopism wraz z biblioteką podręczną, oraz centrum doradcze na innych bibliotek publicznych³⁵.

Oficjalne otwarcie miało miejsce 1 grudnia 1928 r. Dyrektorem biblioteki został doktor filozofii Wilhelm Schröder i pełnił tę funkcję do 1945 r. Pełnił także funkcję głównego bibliotekarza Państwowego Centrum Doradczego ds. Bibliotek Publicznych w Prowincji Prusy Wschodnie³⁶. Tego samego dnia przyjęto regulamin korzystania ze zbiorów bibliotecznych³⁷. Od razu po otwarciu księżnicy miejskiej szukano do pracy bibliotekarek³⁸. W 1934 r. personel Biblioteki liczył 3 osoby – Schrödera oraz dwie bibliotekarki³⁹. W 1938 r. liczba pracowników wynosiła 8 osób. Poza dyrektorem było dwóch pracowników bibliotecznych średniego szczebla oraz pięciu magazynierów⁴⁰. Z czasem liczba zatrudnionych spadła – w 1941 r. w Bibliotece pracowało pięć osób (dyrektor, dwóch pracowników niższego szczebla oraz dwóch magazynierów)⁴¹.

W 1928 r. księgozbiór Biblioteki liczył 7700 woluminów. W ciągu pięciu lat liczba woluminów wzrosła do prawie 16 tys. Największym działem była beletrystyka (6300 woluminów, z

³³ *Stary ratusz w Olsztynie. Studium historyczne*, oprac. J. Sikorski, Olsztyn 1995, s. 60 [dokumentacja konserwatorska w zbiorach WUOZ w Olsztynie].

³⁴ W. Schröder, *Die Stadtbücherei Allenstein*, „Allensteiner Heimatbrief”, 2005, nr 240, s. 10. [ss. 7–13.].

³⁵ Ibidem, s. 11; *Stary ratusz w Olsztynie*, s. 60. Nowa księżnica miała być „wzorcową” biblioteką (Modelbücherei) w Prusach Wschodnich. – H. Bonk, *A. Funk, Darstellung der Geschichte Allensteins. T. 2*, Allenstein 1930, s. 120; *Stary ratusz w Olsztynie*, s. 58.

³⁶ Einwohnerbuch Allenstein 1938, s. 2; *Bericht der Kommission des Vereins Deutscher Bibliothekare*, „Hefte für Bücherweisen. Der Volksbibliothekar und die Bücherhalle”, 1927, Bd. 11, s. 78.

³⁷ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1934, Jg. 25, s. 4.

³⁸ W 1929 r. w branżowym periodyku ukazało się ogłoszenie o pracę: „An unserer Stadtbücherei ist zum 1. April d. J. die Stelle einer Bibliothekarin zu besetzen. Die Einstellung erfolgt auf Privatdienstvertrag. Besoldung nach Gruppe V II des städt. Angestellten-Tarifvertrages, die der Gruppe VII des Staatsangestellten-Tarifs entspricht. Damen, die die Prüfung für den mittleren Bibliotheksdienst, insbesondere für den Dienst an Volksbüchereien bestanden haben, wollen Bewerbungen mit Zeugnisabschriften und Lebenslauf einsenden an den Magistrat Allenstein (Ostpr.)”. – [Stellenanzeige], „Hefte für Bücherweisen. Der Volksbibliothekar und die Bücherhalle”, 1929, Bd. 13, s. [556].

³⁹ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1934, Jg. 25, s. 4.

⁴⁰ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1938, Jg. 29, s. 3.

⁴¹ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1941, Jg. 32, s. 3.

czego 4200 woluminów z gatunku powieść i 1100 woluminów stanowiło literaturę dziecięcą). Największa część zbiorów (9500 woluminów) została zaklasyfikowana jako literatura naukowa. Wyodrębniano także bardziej szczegółowe kolekcje, jak np. „bibliotekę pogranicza” („grenzwissenschaftliche Bücherei“)⁴².

Stan księgozbioru

<i>Rok</i>	<i>Liczba woluminów</i>
1928	7700
1933	12710
1934	15800
1936	15800
1937	16318
1938	16721
1942	19168

Źródło: Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1934, Jg. 25, s. 4; ibidem, 1936, Jg. 26/27, s. 4; ibidem, 1937, Jg. 28, s. 3; ibidem, 1938, Jg. 29, s. 3; ibidem, 1942, Jg. 33, s. 3.

Z podanych w powyższej tabeli danych wynika, że z biblioteki korzystało wielu czytelników. Biblioteka była otwarta od poniedziałku do soboty. Przykładowo w 1934 r. godziny otwarcia wyglądały następująco: poniedziałek 11.00–13.00, wtorek 12.00–13.00 oraz 18.00–20.00, środa 11.00–13.00 oraz 17.00–19.00, czwartek 12.00 – 13.00 oraz 17.00–19.00, piątek 12.00–13.00 oraz 18.00–20.00, sobota 12.00 – 13.00 oraz 17.00–19.00⁴³.

Jeżeli chodzi o roczny budżet biblioteki, to w 1933 r. wynosił 4133 marek, 1934 r. – 3350 marek; 1936 – 3998 marek, 1937 – 4441 marek, 1938 – 5260 marek⁴⁴.

Instytucje związane z obrotem książką

W księgozborze objętym badaniami proveniencyjnymi zidentyfikowano znaki własnościowe dwóch olsztyńskich księgarni. Pozwoliły na ustalenie miejsca pierwotnego obrotu książek; dokumentują także funkcjonowanie lokalnego rynku księgarskiego w okresie międzywojennym. Przed 1945 r. ważnym centrum życia książki w Olsztynie była Zeppelinstrasse. Poza księgarniami, działały tu zakłady intrologatorskie, m.in. zakład Gustawa Goeretz (Zeppelinstrasse 18), W. E. Haricha (Zeppelinstrasse 16) oraz zakład Schlessera (Zeppelinstrasse 14). Przed wojną w Olsztynie istniały także sklepy muzyczne, w których sprzedawano muzykalia. W 1938

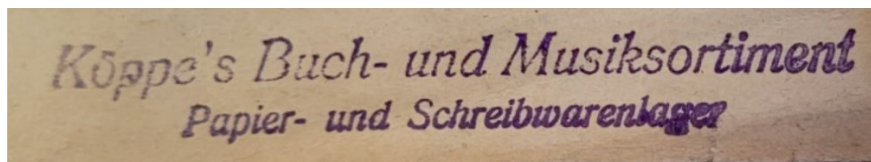
⁴² W. Schröder, op. cit., s. 12.

⁴³ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1934, Jg. 25, s. 4.

⁴⁴ Verzeichnis der Bibliotheken, „Jahrbuch der deutschen Bibliotheken”, 1933, Jg. 23/24, s. 4; ibidem, 1934, Jg. 25, s. 4; ibidem, 1936, Jg. 26/27, s. 4; ibidem, 1937, Jg. 28, s. 3; ibidem, 1938, Jg. 29, s. 3.

r. funkcjonowało siedmiu introligatorów, sześć drukarni (w tym drukarnia „Gazety Olsztyńskiej”) oraz trzy zakłady zajmujące się renowacją książek⁴⁵.

W zachowanej kolekcji muzykaliów w zbiorach Państwowej Szkoły Muzycznej w Olsztynie najliczniej reprezentowane są ślady związane z działalnością Paula Köppe, właściciela księgarni znajdującej się w nieistniejącym dziś budynku przy ulicy Zeppelinstrasse 23 (obecnie ulica 11 Listopada). Zachowały się także książki i nuty z pieczętką księgarni Claudii Czyborra, mieszczącej się przy ulicy Liebstädter Strasse 49 (dzisiejsza ulica Władysława Jagiełły).

Il. 10. Köppe's Buch- und Musiksortiment Papier und Schreibwarenlager

Il. 11. Köppe'sche Buch-, Papier-, u. Musikalien-Handlung ALLENSTEIN Zeppelinstrasse 23, a.[m] neuen Rathaus

Bibliotekę Szkoły Muzycznej utworzonej w 1945 r. wzbogaciły muzykalia pochodzące z ze spalonych księgarni, które zabezpieczył i przyniósł do budynku przy ulicy Nowowiejskiego Mirosław Dąbrowski. W swoich wspomnieniach z 1980 r. napisał, że przyniósł nuty z księgarni, znajdującej się w miejscu istniejącego wówczas Państwowego Domu Towarowego (obecnie Dukat) przy ulicy Piłsudskiego (przedwojenna Kleeberger Strasse)⁴⁶.

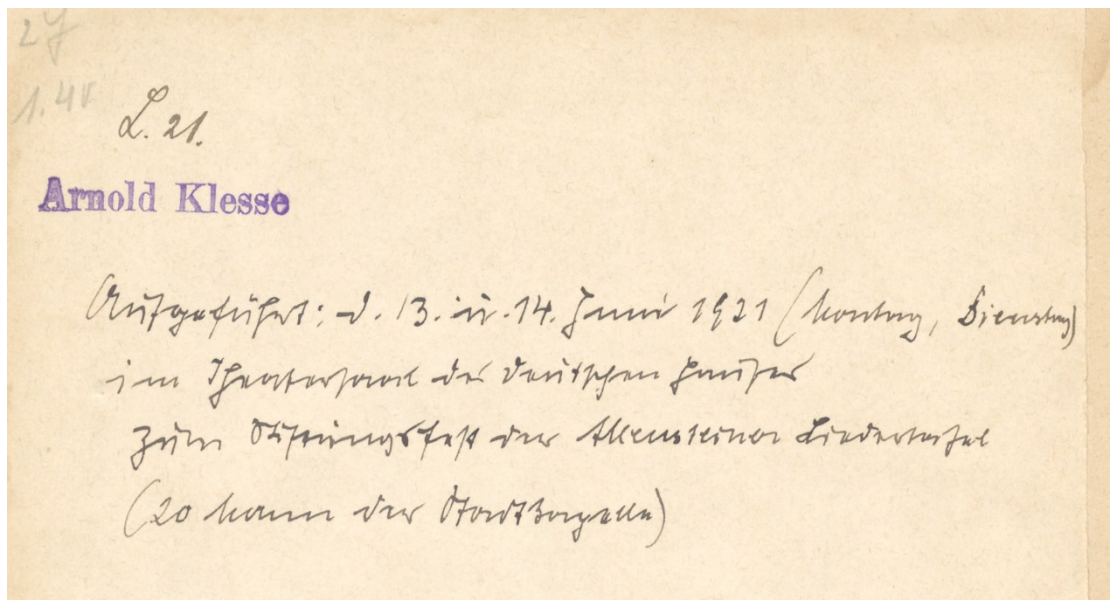
Prywatni właściciele przedwojennych kolekcji muzycznych

Badania proveniencyjne pozwoliły na rekonstrukcję zbiorów muzycznych należących do osób prywatnych. W zachowanej kolekcji znaleziono niewielu kolekcjonerów muzykaliów,

Arnold Klesse

⁴⁵ Einwohnerbuch Allenstein 1938.

⁴⁶ M. Dabrowski, *Olsztyńskie wspomnienia muzyczne*, s. 28.

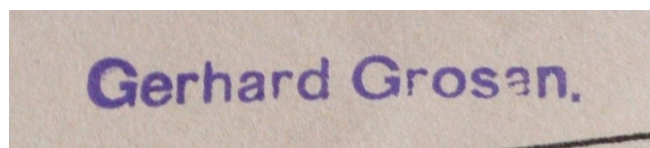

Il. 12. Arnold Klesse

Arnold Klesse pochodził z Lipska. W 1941 r. został dyrektorem Städtische Müsikschule w przedwojennym Olsztynie. W latach 1896–1925 był także dyrygentem chóru „Liedertafel” (męski chór amatorski), a w 1925 r. założył w Olsztynie również chór mieszany „Gesagverein”. W przedwojennym Olsztynie organizował duże koncerty oratoryjne. Anton Funk napisał, że w czasach jego dyrygentury nie było oratorium, które nie zostałyby wówczas wykonane. Arnold Klesse pełnił także funkcję muzycznego dyrektora Olsztyna (Musikdirektor)⁴⁷.

Ten „sympatyczny, nieco przygarbiony starszy Pan” przed wyjazdem do Niemiec w 1945 r. przekazał Mirosławowi Dąbrowskiemu swoją kolekcję nut, dzięki czemu Szkoła wzbogaciła się o m.in. „sonaty Beethovena i prawie całego Chopina w wydaniu C. F. Petersa”. Klesse przekazał książki już po uruchomieniu szkoły, więc na pewno po wrześniu 1945 r. Jego sytuacja materialna była trudna, ponieważ prosił o żywność, który nie był w stanie pomóc⁴⁸.

Gerhard Grosan

Il. 13. Gerhard Grosan

⁴⁷ Einwohnerbuch Allenstein 1938, s. 84.

⁴⁸ M. Dąbrowski, *Olsztyńskie wspomnienia muzyczne*, s. 28.

Gerhard Grosan urodził się w 1896 r. w Galinach w powiecie bartoszyckim. Uczęszczał do gimnazjum w Królewcu, jednak wybuch I wojny światowej przerwał jego naukę – Grosan został wcielony do wojska. Po zakończeniu wojny związał swoje życie zawodowe z muzyką. W 1935 r. ponownie powołano go do wojska, gdzie awansował na oficera sztabowego. Podczas II wojny światowej dostał się do niewoli w Belgii. Tuż przed śmiercią otrzymał propozycję pracy jako nauczyciel muzyki w Lüneburgu⁴⁹.

Znaki własnościowe pozostałych właścicieli muzykaliów z Olsztyna i terenu Prus Wschodnich

Biblioteka Miejska w Królewcu (Stadtbibliothek Königsberg)

II. 14. STADT-BIBLIOTHEK KONIGSBERG PR.[eussen]

Księgarnia Hansa Grime w Braniewie

II. 15. Bender's Buchhandlung Braunsberg Hans Grime

Księgarnia Eudarda Ahla w Kętrzynie

⁴⁹ G. Grosan, *Zwischen Leier und Schwert. Kleine Geschichten aus meinem Leben*, Unser Bartenstein, 2007, Jg 58, ss. 10–13.

II. 16. Buchhandlung Eduard Ahl Rastenburg

Znaki własnościowe właścicieli spoza Prus Wschodnich

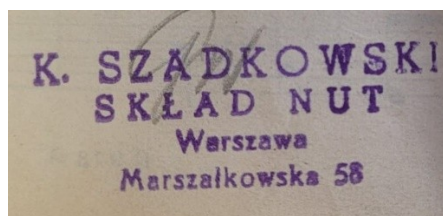
II. 17. Musikalienhandlung F.W. Gleis Breslau, Altbüßerstr.[asse] 59 a Ecke Ohlauerstr.[asse]

II. 18. Musikalienhandlung Sticker Görlitz, Straßburg-Passage 15

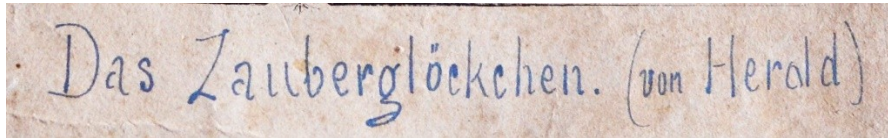

II. 19. PARIS, 40, B' DU TEMPLE XI Alphonse LE SIGNE EDITEUR DE MUSIQUE PHONOS-DISQUES

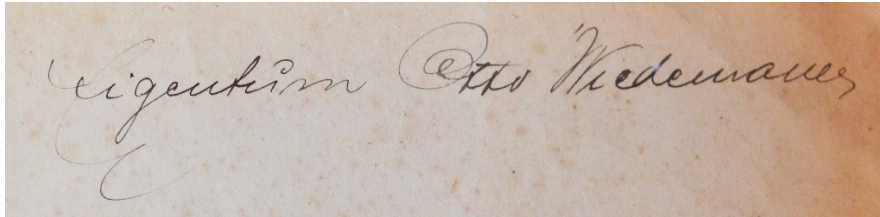
II. 20. K. SZADKOWSKI SKŁAD NUR Warszawa Marszałkowska 58

Zapisy odręczne

Das Zauberglöckchen. (von Herold)

Il. 21. Das Zauverglöckchen. (von Herold)

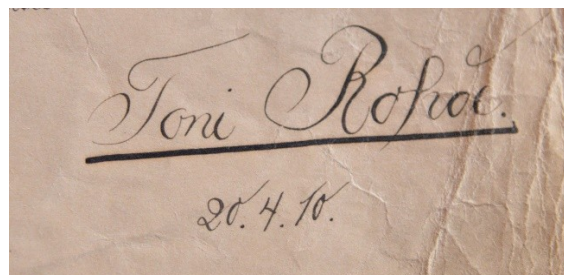
Eigentum Otto Wiedemann

Il. 22. Eigentum Otto [W]iedemann

Paul Kämpner

Il. 23. Paul [Kämpner]

Toni Rohde.
20.4.10.

Il. 24. Toni Rohde 20.4.10